

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

Казимірська Катерина Миколаївна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ
СІМ'Ї І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ

спеціальність 231 «Соціальна робота»

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою «Соціальна робота»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи
Коляда Наталія Миколаївна

Умань – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Перед українським суспільством, а отже, перед освітою постало завдання суттєвого оновлення духовних основ як запоруки економічних, соціально-політичних, демократичних перетворень, подолання корумпованості, соціальної дезінтеграції, кризи соціальної й культурно-національної ідентичності, відродження і розвитку української культури, зміцнення державності, щоб стати гідною складовою Європейського та світового культурного простору.

Основи духовності, безперечно, закладаються ще з дитинства. Формування духовних якостей у шкільному віці – це підґрунтя для подальшого розвитку особистості, системи духовних цінностей, світогляду, переконань, потреб. Набутий дитиною досвід на ранньому етапі свого життя знаходить відображення у життєдіяльності дорослої людини, мотивує її самореалізацію, самоствердження, самовизначення, пошук смислу життя, мети та засобів її досягнення.

Про актуальність і важливість окресленого свідчить Конвенція ООН про права дитини, Закон України «Про охорону дитинства», де зазначається, що для повного і гармонійного розвитку особистості дитині потрібно, щоб вона зростала в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння. У нормативних документах наголошується, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини і несе відповідальність за створення належних умов для цього [62; **Error! Reference source not found.**], оскільки саме тут закладаються основи для становлення її світогляду, переконань, ціннісних орієнтацій, етичних ідеалів, естетичного смаку, уподобань, соціальної поведінки тощо [16].

Науковий інтерес вітчизняних (Г. Авдіянець [**Error! Reference source not found.**–], Т. Алексеєнко [6], О. Докукіна[51], К. Журба [56], О. Коберник [74–76], Т. Кравченко [81] та ін.) і зарубіжних дослідників (С. Акутіна [**Error!**

Reference source not found.], К. Анохіна [**Error! Reference source not found.0],** М. Осипова [**Error! Reference source not found.],** О. Смагіна [129] та ін.) становлять проблеми взаємодії батьків і педагогів у вирішенні питань виховання духовної культури підростаючого покоління, ціннісного підходу в духовно-моральному вихованні та розвитку школяра, розвитку духовної культури школяра в процесі взаємодії загальної і додаткової освіти, гармонізації умов духовно-морального виховання учнів тощо.

Аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми засвідчує наявність різних підходів до її вивчення та розв'язання, розкриття окремих аспектів феномена духовності: духовні цінності, духовні потреби, духовна культура суспільства і особистості. Проте формування духовності школярів в умовах соціального середовища, зокрема взаємодії сім'ї та школи як впливових, авторитетних і значущих для дитини інституцій суспільства, що несуть в собі духовний потенціал, є мало дослідженим у вітчизняній педагогіці. Натомість більше уваги приділяється вихованню духовності у підлітків та старшокласників, хоча в цей період розвитку дитини у неї вже сформовані провідні ціннісні орієнтації, життєві переконання та принципи і впливати на їх формування чи докорінну зміну набагато важче, ніж створити сприятливі умови для їх виховання ще в шкільному віці, закласти підґрунтя духовності, відкрити суть істинних цінностей, спрямувати розвиток у русло духовного вдосконалення і саморозвитку.

Отже, необхідність розв'язання виявлених суперечностей, актуальність і недостатність наукового опрацювання проблеми зумовили вибір теми дослідження – **«Соціально-педагогічні засади взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів».**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз стану дослідженості наукової проблеми, уточнити

сутність ключових категорій дослідження.

2. Проаналізувати взаємодію сім'ї і школи у вихованні духовності школярів як наукову проблему.

3. Визначити компоненти, критерії й показники вихованості духовності школярів у процесі взаємодії сім'ї і школи, схарактеризувати її рівні.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити соціально-педагогічні умови взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів; розробити й апробувати методiku досліджуваного процесу.

Об'єкт дослідження – процес виховання школярів як соціально-педагогічна проблема.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови виховання духовності школярів у процесі взаємодії сім'ї і школи.

Для розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження**, зокрема: *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація науково-методичної літератури з метою обґрунтування соціально-психологічних умов виховання духовності школярів у процесі взаємодії сім'ї і школи; метод порівняльного аналізу для визначення критеріїв і рівнів вихованості духовності школярів; *емпіричні*: педагогічний експеримент; діагностичні методи (опитування, тестування, бесіди); обсерваційні методи (пряме та побічне спостереження), експертної оцінки, що сприяло реалізації методики дослідження і дало змогу визначити якісні й кількісні зміни в ефективності виховання духовності школярів у процесі взаємодії сім'ї і школи.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Науково-практичного центру родинного виховання, Школи передового досвіду «Школа соціальних знань» Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні,

апробації та впровадженні в освітній процес школи методики виховання духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи. Результати теоретичних пошуків та експериментальних досліджень можуть бути використані вчителями закладів загальної середньої освіти, педагогами-організаторами, вихователями, батьками, керівниками гуртків, факультативів, творчих об'єднань, у створенні навчальних програм та інструктивно-методичних рекомендацій щодо оптимізації процесу взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів.

Результати дослідження впроваджено у практику роботи Науково-практичного центру родинного виховання, Школи передового досвіду «Школа соціальних знань» Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради та Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Апробація результатів дослідження. Основні концептуальні положення й результати магістерської роботи доповідались на науково-практичних конференціях і семінарах: Науково-методичному семінарі «Права дитини: від витоків до сьогодення» (Умань, 2019 р., 2020 р.), Регіональному круглому столі «Форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: досвід Черкащини» (Умань, 2019 р., 2020 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2019 р., 2020 р.), VII Науково-методичному семінарі «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 2019 р., 2020 р., 2021 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2020 р., 2021 р.) та ін.

Публікації. Основні положення магістерської роботи викладено в 4 тезах науково-методичних семінарів, конференцій.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (148 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи складає 126 сторінок, із них 93 сторінки основного тексту.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

BOOKMARK NOT DEFINED.

- 1.1. Взаємодія сім'ї і школи у вихованні духовності як наукова проблема
- 1.2. Діагностика взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів

РОЗДІЛ 2. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ У ВИХОВАННІ ДУХОВНОСТІ ШКОЛЯРІВ

- 2.1. Соціально-педагогічні умови взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів
- 2.2. Зміст і логіка формувального етапу дослідження
- 2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВИСНОВКИ

У дослідженні теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено соціально-педагогічні умови взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів. Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало можливість дійти таких висновків:

1. Здійснено аналіз стану дослідженості наукової проблеми. Розкрито різновекторність наукових поглядів щодо трактування поняття «духовність», яке розглядається науковцями як певна якість людського буття; як внутрішня сфера самоствердження людини, її апріорна здібність будувати власний світ домагань і оцінок та відображати через свій інтелектуальний і морально-психологічний потенціал дійсність відповідно свого життєвого ідеалу й людської гідності; як специфічно людська здатність ціннісно-сислового ставлення до світу; як складне гармонійне поєднання певних психічних та особистісних якостей людини, її творча спроможність до самореалізації й самовдосконалення; як інтегративна якість особистості, що визначає її смисложиттєві цінності, які формують людяне в людині, її гуманістичну сутність.

Уточнено сутність ключових категорій дослідження. Зокрема, сутність поняття *«виховання духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи»* як цілісного процесу організованої діяльності вихователів (учителів, батьків), спрямованої на розвиток духовності школярів як інтегративної якості особистості через духовне збагачення родинного середовища, активізації партнерських, суб'єкт-суб'єктних відносин між учнем, батьками і вчителем. Структурними компонентами означеного феномена є: спонукально-аксіологічний, когнітивний, процесуально-поведінковий, що перебувають у тісній взаємодії.

2. Проаналізовано взаємодію сім'ї і школи у вихованні духовності школярів як наукову проблему. Під взаємодією розуміється система таких дій, якісні характеристики яких становлять зміст цієї системи, сукупність

закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму або структуру системи, де кожна дія одного учасника процесу (суб'єкта) зумовлює відповідні дії іншого для досягнення єдиної мети, що відображає їхні спільні ціннісні орієнтири. Взаємодію «вчитель – батьки» як процес характеризують партнерські взаємини, спільна діяльність, інформаційний зв'язок, взаємовплив, взаєморозуміння.

Теоретично обґрунтовано проблему взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів, яка розглядається у дослідженні на мікросоціальному рівні і трактується як міжособистісна, педагогічна взаємодія з позицій суб'єктного й системного підходів.

З'ясовано, що провідним, об'єднуючим органом у системі «сім'я-школа» має виступати школа, оскільки ефективність виховання духовності школярів значною мірою залежить від уміння педагогів працювати з батьками дітей, спрямовувати спільну діяльність на створення виховного середовища, яке інтегрувало б вимоги сім'ї і школи, гармонізувало їх взаємини у руслі духовного розвитку особистості школяра з урахуванням психолого-педагогічних особливостей духовного становлення дитини.

3. Визначено компоненти (спонукально-аксіологічний, когнітивний, процесуально-поведінковий), критерії та показники вихованості духовності школярів: *мотиваційно-ціннісний* – мотиваційна спрямованість (ціннісні орієнтації), спрямованість на задоволення духовних потреб, мотивація самовдосконалення (наявність ідеалу); *гностичний* – сформованість знань та уявлень учнів про духовно багату людину, її якості, розуміння духовних цінностей та їх антиподів, потреба у пізнанні смислу життя; *діяльнісно-регулятивний* – емпатійність, характер емоційних ставлень, здатність до рефлексії, духовний тип поведінки, рівень життєвої активності. На основі визначених компонентів, критеріїв та показників схарактеризовано рівні вихованості духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи: достатній, середній, низький.

4. Обґрунтовано соціально-педагогічні умови, дотримання яких

забезпечує підвищення ефективності взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності школярів:

– *інформаційно-просвітницька робота вчителя з батьками*, що акумулює теоретико-практичну підготовку батьків до виховання духовності («педагогічна школа» для батьків, батьківський лекторій, дискусії, психологічні тренінги, індивідуальне консультування, листування, виконання практичних завдань, проведення батьківських зборів тощо), пробуджує рефлексивну активність батьків, перетворює сім'ю із стихійного в керований чинник впливу на виховання духовності дітей;

– *цілеспрямований вплив учителя на духовне збагачення сімейного середовища через вихованців*, який ґрунтується на збагаченні всіх компонентів духовності школяра (спонукально-аксіологічного, когнітивного, процесуально-поведінкового) у самостійній духовній діяльності (уроки духовності, етичні бесіди, створення ситуацій, залучення дітей до духовних видів діяльності, спонукання до духовного вчинку, вправи, рольові ігри тощо), що формує духовні якості дітей, спричиняє духовні емоції та почуття (естетичні переживання, радість від спілкування з мистецтвом, природою, з іншими людьми, співчуття, емпатія, совість, сором, каяття, терпимість, милосердя, щастя, любов до людини і природи тощо); поглиблює інтерес батьків до духовного світу дітей, до обставин та ситуацій духовного змісту, де найголовнішим є створення творчої, духовної атмосфери у колі родини, доброзичливих, толерантних стосунків між дітьми та їх батьками, задоволення потреби дітей у захисті, любові, повазі, розумінні, підтримці, спілкуванні, збереженні та зміцненні здоров'я, ставлення до дитини як до цінності, індивідуальності, самостійного суб'єкта виховання.

– *активізація співпраці, партнерства у тріаді «вчитель – батьки – учень»* – спрямовується на вибудовування сім'єю і школою конструктивного діалогу у взаєминах із дитиною, що базується на індивідуальному підході до кожної дитини, принципах педагогіки співдружності та особистісно-орієнтованої взаємодії, співпраці, партнерстві, взаємній відповідальності

вчителів і батьків, довірі один до одного, співпереживанні через використання інтерактивних методів, які допомагають організувати і розгорнути суб'єкт-суб'єктну взаємодію (рольова гра, групова дискусія, робота в малих групах, творчі завдання, мозкова атака, повчальні історії, яскраві метафори, казкові розповіді; психогімнастичні, ігрові та тренувальні вправи тощо).

Розроблено й експериментально апробовано методику виховання духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи, що передбачала поетапне впровадження: *настановчо-орієнтаційний* етап – забезпечував теоретико-практичну підготовку батьків у руслі досліджуваного процесу, формування у дітей загальної настанови на зацікавленість та позитивне ставлення до власного духовного зростання; *формувально-збагачувальний* – сприяв оволодінню засобами оптимізації родинно-дитячих стосунків, духовному збагаченню середовища сім'ї і школи; *результативно-коригувальний етап* – шляхом моніторингу забезпечував можливість відстежити зміну акцентів у теорії і методиці запропонованої виховної роботи щодо визначення рівня вихованості духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання духовності школярів у взаємодії сім'ї і школи. Натомість відкриває перспективи розроблення питань, що стосуються ролі професіоналізму вчителя в організації взаємодії сім'ї і школи у вихованні духовності у дітей різного віку, національному вихованні учнів, активізації творчої співпраці вчителів, учнів і батьків у процесі прилучення учнів до української національної культури, ролі самовиховання особистості учня в цьому процесі тощо.